

ТАҚРИЗИ

Муқарризи расмӣ ба диссертатсияи Ализода Алиҷон Анвар дар мавзуи «Таърихи таъсис ва ташаккули матбуоти форсӣ (солҳои 1822-1918)» барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои таърих аз рӯйи ихтисоси 6.1.2. - Таърихи умумӣ (давраҳои дахлдор) Душанбе, 2026.

Мутобиқати мавзӯ ва муҳтавои диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзӯ ва мундариҷаи диссертатсия аз нигоҳи моҳият ва мазмун ба шиносномаи ихтисоси 6.1.2. – Таърихи умумӣ (давраҳои дахлдор), мувофиқат намуда, айни замон таҳқиқоти сураи гирифта, ба талаботи феҳристи ихтисосҳое, ки аз рӯйи онҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дараҷа ва унвонҳои илмӣ дода мешавад ва он бо қарори раёсати Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ гардидааст, мутобиқат дорад.

Мубрамии мавзуи таҳқиқ. Таърихи матбуоти форсӣ яке аз ҷанбаҳои муҳими таърихи кишварҳои Шарқи Наздик ва Миёна, қисмате аз Ҳинд ва минтақаи Осиёи Марказӣ маҳсуб меёбад.

Бо ҳамин сабаб, рӯи овардан ба чунин мавзуи таҳқиқотӣ, аз мубрамияти он шаҳодат медиҳад. Тибқи сарчашмаҳои матбуоти форсӣ дар ин сарзамин аз гузаштаҳо ҳузур дошта, таҳлили илмӣ, ки муаллиф кардааст ба маврид буда, нақши муҳимро дар равшан сохтани саҳифаҳои нави таърих иҷро менамояд.

Маҳз тавассути равшан сохтани таърихи матбуоти форсии давраи интиҳобгардида хеле муҳим ва ҷассоси мардумони ин сарзамин, хосатан, кишварҳое ба мисли Форс, Ҳинд, Афғонистони имрӯз ва мамолики Осиёи Миёна, ки аз нимаи дуюми асри XIX зери тобеияти Россияи подшоҳӣ қарор дошт, тавассути чунин нашриёт оиди саҳифаҳои норавшани таърихи худ ба муҳаққиқон саҳифаи ҷадида пешниҳод карда мешавад.

Худи матбуот фарҳангу тамаддуни кишварҳои аврупоӣ аст, ки дар мавриди Осиёи Марказӣ ба шакли рӯзномаю маҷалла ва монанди онҳо, ба як гуна воситаи робита байни хонандагон ва ҳукуматҳои ҳамонобақта бар иловаи марказҳои илмӣ фарҳангии онҳо, ҷиҳати дар ҷараён гузоштани онҳо ва

бохабар карданашон аз рӯйдодҳои дохиливу хориҷии кишвар, муҳим арзёбӣ мегардад.

Замони таҳлили диссертатсия маълум гардид, ки муаллиф оиди масъалаи мавриди назар, дар баробари дигар кишварҳо, инчунин ба рӯзномаю маҷаллаҳои Ҳиндустони асри XIX ва аввали асри XX рӯй овардааст. Бояд таъakkур дод, ки ин замон, муҳимтарин давраи таърихи Ҳинд ба ҳисоб меравад, ки ба замони ташаккул ва паҳн гардидани ҳаракатҳои миллию озодихоҳии мардумони ин кишвар баробар аст.

Дар асри XIX шумораи ин рӯзнома ва маҷаллаҳо дар ин минтақаҳо бар пояи боло рафтани сатҳи ҳудогоҳӣ ва худшиносӣ дар байни қишри босавод ва дорои мафкураи маорифпарварона, зиёд мегардад, ки дар ин раддабандӣ, ҷойгоҳи матбуоти форсӣ дар кишвари Эрон алоҳида аст.

Бояд гуфт, ки дар Осиёи Миёна, маҳз дар асоси таъсири рушди иҷтимоӣ, сиёсӣ ва фарҳангии минтақа, ки баъдан аз соли 1867 номи кишвари Туркистонро ба худ мегирад. Ҳамзамон рӯзномаҳои “Тучҷор”, соли 1907, “Осиё” соли 1908 ва “Садои Туркистон” солҳои 1914 – 1915 нашр мегарданд.

Пайдоиш ва ташаккули матбуоти форсизабон, яке аз пояҳои ташаккули ҳуввияти миллий, паҳн гардидани назари зарурияти бозсозии ҷомеа дар Осиёи Миёна ба шумор рафта, дар навбати худ нақши омодагии бунёдро барои матбуоти озод дар минтақа мебозиданд.

Мубрамин мавзун диссертатсия. Якум, мавзун таҳлилу баррасии матбуоти форсӣ, бори аввал дар илмӣ таърихшиносии ватании давраи нав, амалӣ карда мешавад.

Дуюм, таҳлили таърихи матбуоти форсӣ дар кишварҳои Форсизабон, Ҳиндустон ва дигар мамлакатҳои аз назари муқоисавӣ ва танқидӣ мавриди омӯзиш қарор дода шуда, таъсири он ба ҳаёти дигар минтақаҳо, аз ҷумла Осиёи Миёна инъикос карда шудааст.

Сеюм, дар Осиёи Миёна таҳлилҳои хубе анҷом дода шудаанд, ки нахустин рӯзномаи тоҷикӣ таҳти унвони “Бухорои шариф”, ба шумор рафта, бар асоси он ва дигар асноде, ки аз таърихи матбуоти форсӣ дар кишварҳои дигар маълумот медиҳад, метавон тасаввури воқеиро вобаста ба ҳаёти иҷтимоию

иҷтисодӣ ва сиёсӣ ва хатти фикрии мардумони на танҳо аморати Бухоро ва маорифпарварони он, балки дигар мамлакатҳо низ пайдо кард.

Чаҳорум, инъикоси мақом ва манзалати матбуоти форсӣ дар мамлакатҳои дигари сайёра, шуруъ аз кишвари Ҳиндустон, ки нахустин рӯзнома бо номи “Қоми ҷаҳоннамо” дар он ҷо ҷоп гардида, дар дигар кишварҳо идома пайдо намудааст, ҳамзамон тарзу усули рушду инкишофи ин падида, бо мушаххас сохтани нақши он, кӯшиш карда шудааст.

Панҷум, ба миён омадани матбуоти форсӣ дар минтақаи Ҳиндустон, Осиёи Миёна ва кишварҳои гуногуни ҷаҳон, боиси тақони ҷиддие дар афкори ҷомеаи ин сарзаминҳо гашта, минбаъд нақши бмуҳимро дар ҷараёни ҳаракати озодихоҳии ин халқҳо бозидааст.

Дараҷаи нафгонии натиҷаҳо дар диссертатсия ва нуқтаҳои илмие, ки ба ҳимоя пешниҳод шудаанд. Таърихи таъсис ва ташаккули матбуоти форсӣ, нахустин бор таҳқиқу баррасии илмиро дар бар мегирад. минҷумла:

- пайдоиш матбуот ба забони форсӣ дар кишварҳои гуногуни ҷаҳон баррасии илмӣ карда шудааст;

- таърихи ин ҷараён дар кишвари Эрон шуруъ аз оғози асри XIX то ба аввали асри XX дар мисоли рӯзнома ва ҳафтаномаҳои давлативу ғайридавлати, бо инъикоси мундариҷаи онҳо, таҳлил гардидааст;

- оиди таърихи матбуоти форсӣ дар Осиёи Миёна, дар мисоли рӯзномаи «Бухорои шариф», бо тафсилоти маълумот дар мавриди нақши он дар паҳн гаштани тафаккури маорифпарваронаю озодихоҳона, инчунин иттилоъ оиди нашркунандагони он, маводҳо оварда шудааст;

- зодгоҳи матбуоти форсӣ, Ҳиндустон бо тафсилоташ оварда мешавад, ки дар Деҳлию Калкутта, Бамбай, Мадрас муҳтавои ин нашриёт, баёнгари инъикоси воқеии ҳаёти иҷтимоӣ – иқтисодӣ ва сиёсии на танҳо ин минтақа, балки гушаҳои мухталифи қитъаи Осиё ва Аврупо ба ҳисоб меравад.

Таҳлили нашриёти форсизабон, ба диссертант имкон медиҳад, ки тавассути таҳлили муқоисавӣ, муҳимтарин нуқтаҳоро дар мавриди бартариҳои омӯзиши мавзӯ баён намоянд.

Халқҳои минтақаи форсизабон баъди ошноӣ бо ҷанбаҳои пешрафтаи ҳаёти мардумони минтақаи Аврупо, хосатан Британияи Кабир, барояшон имкон фароҳам гардид, то ба андешаҳои сиёсии зеҳнӣ ва воқеиятҳои айнии заминӣ, наздик шаванд.

Дар бедории афкори мардум матбуоти форсизабон нақши хеле муҳим бозидааст. Нишонаи дигари онро дар мисоли минтақаи Синд, ки аз тарафи англисиҳо, дар муддати панҷоҳ соли нимаи дуюми асри XIX тасарруф гардид, метавон зикр кард.

– пайдоиши матбуоти форсӣ дар мамлакатҳои дигар, бо зикри сабабҳо, мазмуну муҳтавои онҳо, бахши дигари рисола аст, ки бо кӯшиши диссертант, саҳифаҳои навро дар ҳаёти фарҳангиву маънавии мардумони он марзу бум равшан месозад.

Асоснокӣ ва эътимоднокии хулосаю тавсияҳои дар диссертатсия ифодаёфта. Диссертатсия бо истифодаи васеи манбаъҳои сершумор ва гуногунҷанба, аз ҷумла бар пояи асноди доиравию оморӣ ва асноди бойгонӣҳо, ки ба давраҳои мухталиф тааллуқ доранд таҳия гардида, аҳамияти таҳқиқотро боло мебаранд.

1. Таҳлилу баррасии муқоисавию таърихӣ таърихи матбуоти форсии мамлакатҳои Ҳиндустону Туркия, ҷаҳони Араб ва дигар кишварҳои Осиёву Аврупо ва Амрико дар баробари кишварҳои Эрону Афғонистону манотиқи амороти Бухоро амалӣ карда шуда, натиҷаи он ба тақмили салиқаи омӯзиши амиқи таърих ва афкори матбуоти форсизабон кумаку ҳамкорӣ менамояд.

2. Бо истифода аз таҷрибаи мутафаккирин ки дар рисола оварда шудааст, аз он ҷумла муҳаррири рӯзномаи «Бухорои шариф» Мирзо Ҷалол Юсуфзода ва яке аз поягузори он, Мирзо Сирочи Ҳаким ва равшанфикрони он замон, метавон ба баъзе аз саволоти имрӯз посух пайдо намуд.

3. Нахустин муассисони матбуоти форсӣ-тоҷикӣ Мирзо Сирочи Ҳаким, Мирзо, Маҳмудхоҷаи Баҳбуди ва дигарон дар бедории афкори мардумони минтақа қадрдонӣ аз номҳои онҳо зарур доништа мешавад.

4. Дар факултетҳои таърихи Донишгоҳҳои олии Тоҷикистон ҷорӣ кардани курси махсус бо номи «Таърихи матбуоти форсии ҷаҳон» аз манфиат холи нест.

Аҳаммияти назариявии таҳқиқ. Асосҳои назариявӣ ва методологии таҳқиқоти диссертатсияи илмиро принсипу усулҳои қабулгардида дар илми муосири таърих – таърихият, системанокӣ, масъалагузорӣ, объективият ва бегаразӣ дар асоси арқому омор ташкил медиҳад. Ин принсипҳо имкон медиҳанд, ки омилҳо ва пайомадҳои рӯйдодҳои таърихӣ бо самту хусусиятҳои хоси матбуоти форсӣ дар кишварҳои гуногун ба таври фарогир омӯхта шаванд.

Таҳқиқоти назариявии диссертатсия бар асоси усулҳои объективият, таърихият, мушаххасӣ сураат гирифтааст.

Дар чараёни таълими фанни таърихи нави кишварҳои Осиё ва Африка, курсҳои махсус оид ба замонҳои истилоии Британия дар кишвари Ҳиндустон, таърихи нави минтақаи Осиёи Миёна ва Эрон дар асри XIX ва ва ибтидои асри XX, таърихи журналистика ва таҳияи барномаҳои таълимӣ, маводи диссертатсия метавонад мавриди истифода қарор гирад.

Ҳаҷм ва сохтори диссертатсия. Диссертатсия дар ҳаҷми 176 саҳифаи матни чопӣ таълиф гардида, аз муқаддима, се боб, шаш зербоб, хулоса, тавсияҳо ва адабиёти истифодашуда (бо 181 номгӯй) иборат мебошад.

Муқаддима мубрамияти мавзӯ, мақсаду вазифаҳои асосии таҳқиқот, объекти омӯзиш, предмет, асоси мантиқию методологӣ ва манбаъҳои илмӣ ба таври мукаммал инъикос гардида, он аз бандҳои мубрамияти мавзӯи таҳқиқ, дараҷаи таҳқиқ, робитаи таҳқиқ бо барномаҳои мавзӯҳои илмӣ, мақсаду вазифаҳои таҳқиқ, объекти таҳқиқот, мавзӯи предмети таҳқиқот, марҳала, макон ва давраи таҳқиқот, асоси назариявӣ – методологӣ, пойгоҳи сарчашмавии таҳқиқот, наwgонии илмӣ таҳқиқот, нуқтаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда, аҳаммияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот, дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот, саҳми шахсии доктараи дараҷаи илмӣ дар таҳқиқ, тасвир ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия, интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия ва сохтори диссертатсия иборат мебошад.

Боби якум диссертатсия «Таъсис ва ташаккули нашрияҳои чопӣ дар Эрон» аз ду зербоб иборат буда, дар зербоби аввал «Вазъи матбуоти Эрон то Инқилоби машрута» ба таври муфасссал оиди таърихи матбуот дар Эрон ва нашрияе бо номи «Қоғози ахбор», ки соли 1837 аз ҷониби Мирзо Солеҳи Шерозӣ нашр шудааст, маълумот пешниҳод менамояд. Дар таҳлил омадааст, ки

дар наشري ин рӯзнама сарвазири ислохталаби вақти Эрон Мирзо Тақихон Амири Кабир нақш дорад ва рӯзнамаи «Вақоеи иттифоқия» аз ҷумлаи нашрияҳои замони роҳбарии ӯ дар шаҳри Теҳрон аст.

Бояд зикр кард, ки дар даврони салтанати Насриддиншоҳи Қочор (1848-1896) ниҳода тахти унвони “интибоот” таъсис дода шуда, мазмун ва муҳтавои рӯзнамаҳо назорат ва танзим мекард.

Ҳамзамон дар ин зарбоб оварда мешавад, ки замони ҳукмронии Музаффариддиншоҳи Қочор (1896-1907) бар иловаи рӯзнамаҳои давлатӣ, баъзе нашрияҳои хусусӣ низ ба миён меоянд ва онҳо номи «Рӯзнамаи озод»-ро доро буданд, дар ҳоле, ки дар воқеият бинобар сонсуре, ки вуҷуд дошт, онҳо наметавонистанд, дар баробари худ калимаи «озод»-ро истифода намоянд. Бинобар ин, якумин рӯзнамае, ки ба чунин сатҳ расида буд, рӯзнамаи «Маҷлис» ба шумор мерафт.

Дар зербоби дуюм «Таҳаввулоти нашрияҳо дар замони Инқилоби машрута», кӯшиш ба харҷ дода шудааст, то таҳаввулоте, ки баъди таъсиси Маҷлиси Шурои Миллӣ (парламент) (1906) дар фаъолияти рӯзнамаҳои ғайридавлатӣ ба вуҷуд меояд, тасвир карда шавад. Маҷлиси Шурои Миллӣ рӯзи 8 феввали соли 1908 “Қонуни матбуот” – ро қабул кард, ки дар муқаддимаи он омадааст: «... оммаи матбуот ғайр аз кутуби зилол ва маводи музирра ба дини мубин озод, ва мумайизе дар онҳо мамнӯъ аст. Вале ҳар гоҳ чизе муҳолифи қонуни матбуот дар онҳо мушоҳида шавад, нашрдиханда ва ё нависанда бар тибқи қонуни матбуот муҷозот шавад». Ба ҳамин асос, дар давоми ним соли 1906 20 рӯзнама ҳаққи ҷопро гирифтанд, вале, баъди пароканда шудани маҷлис, тамоми рӯзнамаҳои пойтахт ва вилоятҳои он баста шуданд. Аз ин миён, ду нашрия, дар мисоли «Анҷуман»-и Табрз ва «Анҷуман»-и Исфохон, назароти интиқодии худро нашр мекарданд.

Боби дуюм – «Таъсиси матбуоти форсӣ-тоҷикӣ дар Осиёи Марказӣ», дар зербоби аввалаш «Бухорои шариф» нахустин рӯзнамаи форсӣ-тоҷикӣ, таърихи ташаккули якумин рӯзнама ба забони тоҷикӣ «Бухорои шариф» - ро таҳлил намуда, бо овардани маълумот дар мавриди муассисин, таъиди онҳоро дар нахустин шуморааш меорад, ки ин нашрия, рӯзнамаи илмию адабӣ,

ичтимоию, фаннӣ ва иқтисодӣ аст ва яке аз ҳадафҳояш ташвиқу тарғибу тавсеаи мактабу маорифи низоми нав мебошад.

Вобаста ба ин, дар саҳифаҳои рӯзнома, дар баробари аз бар намудани илмҳои табиӣ ва иҷтимоӣ, нукта назарҳои пешқадаму маорифпарварона унвонии амири Бухоро пешниҳод карда мешаванд.

Таҳлили зербоби дуюм - **«Нақши матбуоти форсӣ – тоҷикӣ дар бедории афкори миллӣ»**, баёнгари он аст, ки довталаб маводи зиёди таҳлилиро оиди рушди матбуоти тоҷикӣ – форсӣ дар минтақаи Осиёи Марказӣ мавриди баррасӣ қарор дода, нақши онҳоро дар бедории фикрии мардумони ин марзубум равшан сохтааст. Чуноне, ки маълумот дар бораи яке аз шахсиятҳои барҷастаи ҷараёни ҷадибия Маҳмудхоҷаи Беҳбудӣ оварда шуда, оиди рӯзномаю маҷаллаҳое, ки таҳти унвони «Самарқанд» ва «Ойина», нашр мешуданд, таҳлили зарурӣ сурат гирифтааст.

Ҳарчанд рӯзномаи «Самарқанд» дар муддати шаш моҳи соли 1913 дар шаҳри Самарқанд ба забонҳои форсӣ-тоҷикӣ ва туркӣ (узбекӣ), бо теъдоди 45 шумора нашр гашта, наشري маҷаллаи «Ойина» (600 нусха) тайи муддати як солу ҳашт моҳ, то 15 июни соли 1915 дар Самарқанд ба таъб мерасиданд, аҳамияти илмӣ – амалӣ ва фарҳангиву тамаддунии онҳо дар сатҳи баланд қарор дорад. Зеро, маҳз тавассути чунин нашарот ақидаҳои пешрафтаи иҷтимоию сиёсӣ, фарҳангию маорифпарварона дар манотиқи Осиёи Миёна паҳн гашта, бо инъикоси масоили мубрами замон, ба яке аз омилҳои асосии бедории фикрии қишрҳои мухталифи ҷомеаи ин марзубум табдил гашта буданд.

Бояд тазаккур дод, ки рӯзнома ҳамзамон дар минтақаҳои Қафқозу Эрон, Афғонистон, Ҳиндустону Туркия низ паҳн гашта, маводҳои нашрмегашта дар он ду самтро дар бар мегирифт.

Маводҳои ғуруҳи аввал, ба масъалаи ислоҳоту ислоҳхоҳӣ, тавзеҳи муфассали навгарой, ҳимоят аз назароти тараққихоҳон, ки аз ҳар ҷониб зери таъқиб ва фишор қарор доштанд.

Довталаб, чиҳати таъиди воқеии нақши рӯзнома ва муассисини он дар тарғибу ташвиқи аҳдофи ислоҳотхоҳона, маълумоти заруриро дар бораи муҳаррири маҷалла Маҳмудхоҷаи Беҳбудӣ, илова менамояд, ки ин шахсият, худ бо навиштану нашр намудани мақолаҳои барномавӣ, корҳои зиёдеро анҷом

дода, ҳамзамон бо ҷалби мутафаккирону соҳибқаламон, рӯзномаро ба минбари ташвиқи роҳи ислоҳот ва таҷдиду тараққӣ табдил додааст. Мубоҳисаҳои муҳаррир бо Васлии Самарқандӣ ва баҳси рӯзномаи «Садои Фарғона» ва маҷаллаи «Ойина», нишони равшан аз ҷумлаи онҳост.

Боби сеюми диссертатсия «Ҷойгоҳи матбуоти форсӣ дар дигар кишварҳо», мавзуотеро ба мисли «Омилҳои пайдоиши матбуоти форсӣ дар Ҳиндустон» зербоб сохтааст. Ин бахши диссертатсия хеле ҷолиб таҳия карда шуда, қаблан дар мавриди «ахборнависӣ» дар нимқораи Ҳинд, ки ба шакли дастнавис, аз сӯи англисҳо омода карда мешуд, маълумот медиҳад. Аз он ҷумла, хабаррасонӣ, ҳамчун варақҳои дастнавис, ба забони форсӣ тайёр карда шуда, ба шакли маҳдуд танҳо ба дарбори шоҳу ҳокимони вақт ва фармонравоёни вилоятҳо расонида мешуд.

Довталаб таърихи ташаккули матбуоти форсиро дар Ҳинд ба чаҳор давра тақсим намуда, иброн менамояд, ки дар аввал, яъне солҳои 1770-1822, рӯзнома ба забони форсӣ вучуд надошт. Танҳо дар рӯзномае, ки ба забонҳои ҳиндӣ-англисӣ chop мешуд, сутунҳо ё саҳафоте ба забони форсӣ будо халос.

Дар давраи дуюм бошад, ки аз соли 1822 шӯруи мегардад, оғози нашри рӯзномаҳо ба забони форсӣ ба шумор меравад. Аз он ҷумла, рӯзномаҳои «Ҷоми ҷаҳоннамо», «Миръоту-л-ахбор», «Шамс-ун-наҳор», «Ахбори Сиромпур», «Оинаи Сикандар», «Моҳи оламафрӯз», «Зубдат-ут-таворих», Лудийена ахбор», «Баҳри маввоч», «Банголат», «Сироч андру», «Самочор сакҳа Ранҷандар» ва замиаи ҳафтаномаи «Говарнамнаҳ газет» байни солҳои 1822-1837 ба забони форсӣ chop мешуданд. Аз ин шумора, танҳо нашри «Ҷоми ҷаҳоннамо» дар шаҳри Калкутта то ба соли 1847 давом намудааст. Давраи сеюми матбуоти форсӣ дар ин кишвар, ба солҳои 1837-1876 рост меояд ва соли 1837 Британияи Кабир, забони англисиро бар ивази забони форсӣ, забони расмии Ҳинд эълон кард. Ҳарчанд забони форсӣ, аз расмият бозмонд, аммо 12 рӯзномаю маҷаллаи нав дар ин давра аз ҷумлаи матбуоти форсӣ махсуб меёфтанд, ки бо ду ё се забон chop мешуданд ва маъруфтарини онҳо рӯзномаи «Ҳаблу-л-матин» буд, ки нахустин шумораи он соли 1893 дар шаҳри Калкутта ба chop расида, аз вазъияти

кишварҳои Эрон, Туркияи Усмонӣ, Миср, Ироқ, Россия, рӯйдодҳои сиёсиро ба нашр мерасонид.

Ин рӯзнома то ба минтақаи Осиёи Марказӣ ҳам мерасид ва чуноне, ки Устод Садриддин Айнӣ дар «Мухтасари тарҷумаи ҳоли худам» менависад, ки «Ҳайрат гоҳ-гоҳ «Ҳабл-ул-матин» ном газетаи форсиро, ки дар Ҳиндустон чоп мешуд, меовард. Мо ба воситаи ин газетаҳо як дараҷа ба аҳволи дунё воқиф мешудем».

Бояд гуфт, ки муҳтавои ин нашарот, баёнгари инъикоси воқеии ҳаёти иҷтимоӣ – иқтисодӣ ва сиёсии ин нуқоти мухталифи қораи Осиё ва Аврупо ба ҳисоб меравад.

Чунин навҳи таҳлили нашароти форсизабон, ба муаллиф имкон медиҳад, ки тавассути таҳлили муқоисавӣ, муҳимтарин нуктаҳоро дар мавриди бартариҳои омӯзиши мавзӯ ошкор намоянд.

Чуноне, ки мантиқан бармеояд, халқҳои манотиқи форсизабон баъди ошноӣ бо ҷанбаҳои пешрафтаи ҳаёти мадумони минтақаи Аврупо, хосатан Британияи Кабир, барояшон имкон фароҳам гардид, то ба андешаҳои сиёсии зехнӣ ва воқеиятҳои айнӣ, наздик шаванд.

Маҳз ҳамин гуруҳҳо, бо ошноӣ бо сатҳу зиндагии пешрафтаи мардумони Аврупо, оиди ҷой ва мақоми мардумони кишвари худ ангеza ва инқилоби фикриеро ба вуҷуд оварданд, ки бо мурури замон тавонист бо така бар пояи тамаддунсолорӣ, фарҳангосолорӣ ва мардумсолорӣ худ, заминаи мусоидеро ҷиҳати оғоз бахшидан ба ҷараёни милли – озодихоҳии фарогир санги таҳдоби гузоранд, ки тақрибан, баъди сад сол онҳоро аз зери зулми асорати англис раҳо бахшид.

Табиист, ки дар ин маврид, нақши матбуоти форсизабон хеле муҳим арзёбӣ мегардад ва нишонаи дигари онро дар мисоли минтақаи Синд, ки аз тарафи англисҳо, дар муддати панҷоҳ соли нимаи дуҷуми асри XIX тасарруф гардид, метавон зикр кард.

Хулосаи диссертатсияи ба муаллиф муяссар гардидааст, ки то бо таҳлилу баррасии заминаҳо ва сабабҳои таърихӣ матбуоте, ки ба забони форсӣ дар кишварҳои Ҳиндустон, Эрон, Осиёи Марказӣ, Аврупо, Амрико ва мамлакатҳои

Араб арзи вуҷуд карда, ташаккул ёфтааст, чараёни ташаккулу рушди онро ба таври илмию фарогир омӯхта, натиҷаҳои заруриро пешниҳод намояд.

Бояд қайд намуд, ки раванди ташаккули ин падида, ба таври муфассал дар кишварҳои Эрон, Ҳиндустон ва Осиёи Миёна таҳқиқи илмии худро ёфтааст. Хосатан, инъикоси вазъи матбуот дар Эрон Ҳиндустон ва минтақаи Осиёи Миёна, тафсилоти хуби илмиро дорост, ки бар асоси онҳо метавон дар мавриди бедории сиёси ва иҷтимоии мардумони ин сарзаминҳо маълумоти навро пайдо кард.

Таваҷҷуҳи диссертант ба масъалаи бедории сиёсии мардумони кишварҳои Эрон ва Ҳинд, дар замони мариди назар, аз аҳамияти хос бархӯрдор мебошад. Бар пояи инъикос ва тасвири зиндагии ҳамаҷузъи мардумони ин сарзамин ва чараёни он метавон натиҷагирӣ кард, ки то кадом дараҷа ва бар кадом асос, ин ҷомеа, аз дохил, хостори таҳаввулоти сиёсӣ дар ҳаёти мардумонаш мебошад.

Мавзуи интихобнамудаи диссертант, на танҳо дар мисоли кишвари Ҳиндустон, ки тайи беш аз дусад сол дар зери асорати англисҳо буда ҳаракати миллӣ – озодихоҳии он аз ибтидои асри XIX оғоз мегагардад, аҳамият дорад, балки барои дигар нуқтаҳо, ба шумули кишвари Эрон ва минтақаи Осиёи Миёна низ дорoi ҷойгоҳи хос аст.

Маҳз дар матбуоти форсизабон, на танҳо таҳаввулоти инқилобие, ки тамоми мамлакатро дар айёми империализм фаро гирифта буд, инъикос карда мешуд, балки ба навҳаи хеш, роҳҳои берунрафт аз ин мушкилот, дар он саҳафот мундариҷ мегашт. Ин амал, яқ навъ умеде буд, ба хоҳири расидагӣ ба истиқлолият ва озодии фарогири ҷомеа, ки нақш ва мақоми матбуоти форсизабон дар он баръало намудор аст.

Чуноне, ки дастовардҳои беназири кишвари азизамон – Тоҷикистон таҳти раҳбарии хирадмандона ва дар партави ибтикороти созандаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои муаззами миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар соҳоти мухталифи иқтисодиёти кишвар ба даст омадаанд, ҳамзамон мавзуи эҳё ва тақвияти мероси таърихӣ ва фарҳангии аҷдодонамон, баёнгари ташаккулу тақвияти хатти фикрӣ ва худшиносии миллӣ ба шумор меравад.

Наشري натиҷаҳои таҳқиқ аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Ализода А.А. мазмуну муҳтаво ва нуқтаҳои асосии диссертатсияро дар 9 мақолаи илмӣ инъикос кардааст, ки 4 адади он дар нашрияҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таърифи расидаанд. Маҷмӯи нашргардидаи мазмуну муҳтавои диссертатсияро инъикос менамояд.

Мутобиқати барасмиятдорории диссертатсия ба талаботи Комиссия. Диссертатсияи Ализода Алиҷон Анвар ба талабот оид ба тартиби барасмиятдорории диссертатсия ва автореферати диссертатсияи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мутобиқ аст.

Автореферати диссертатсия ба талаботи «Тартиб додани дараҷаҳои илмӣ», ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, таҳти №267 бо тағйиру иловаҳо аз 26-уми июни соли 2023, №295 тасдиқ шудааст, ҷавобгӯ мебошад.

Дар баробари дастовардҳо, диссертатсияи Ализода Алиҷон Анвар баъзе камбудихоро дорост ва ислоҳи онҳо ба нафъи диссертант мебошад.

1. Дар зербоби якуми боби дуюм муаллиф дар бораи фаъолияти рӯзномаи “Бухорои шариф” маълумоти муфасссал дода, аммо дар зербоби дуюми ҳамаин боб дар бораи рӯзнома ва маҷаллаҳои Маҳмудхоҷаи Беҳбудӣ маълумоти камтар додааст.

2. Дар зербоби дуюми боби сеюм фаъолияти на ҳамаи рӯзнома ва маҷаллаҳо ба таври муфасссал мавриди таҳлилу барасӣ қарор гирифтаанд.

3. Дигар зербобҳои диссертатсия хулосаҳои нисбатан муфасссал дошта, аммо хулосаи зербоби якуми боби якум номукамал мебошад.

4. Дар диссертатсия баъзе камбудихои имлоӣ ва техникаӣ ба назар мерасанд.

Эродҳои мавриди назари мо ҳислати тавсиявӣ дошта, ислоҳи он ба манфиати диссертант мебошад.

Автореферат ва мақолаҳои нашр гардидаи довталаб, мазмуну муҳтавои диссертатсияро инъикос менамоянд.

Кори диссертатсионии мазкур ба доираи мавзӯ ва масъалаҳои таҳқиқии шиносномаи ихтисоси илмӣ 6.1.2. – Таърихи умумӣ (давраҳои дахлдор) комилан мувофиқ аст.

Коркарди амалии натиҷаҳои таҳқиқ ва нашри таълифоти илмӣ кори диссертатсионӣ ба меъёр ва талаботи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгӯ мебошанд.

Хулоса, диссертатсияи Ализода Алиҷон Анвар “Таърихи таъсис ва ташаккули матбуоти форсӣ (солҳои 1822-1918)”, ки барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои таърих аз рӯйи ихтисоси 6.1.2. – Таърихи умумӣ (давраҳои дахлдор) пешниҳод гардидааст, кори пурра ба анҷом расидаи сатҳи баланди илмӣ мебошад.

Рисола ба талаботи бандҳои 31, 33, 34 ва 35 Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми июни соли 2021, таҳти №267 тасдиқ шудааст, мувофиқ буда, муаллифи он сазовори дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои таърих аз рӯйи ихтисоси 6.1.2. – Таърихи умумӣ (давраҳои дахлдор) мебошад.

Муқарризи расмӣ:

номзади илмҳои таърих,

мудири шуъбаи таҷрибаомӯзӣ

ва кор бо мутахассисони ҷавони

МДТ “Донишгоҳи давлатии

Хучанд ба номи академик

Бобочон Ғафуров”

Исмоилова Машҳура Буховатдиновна

Суроға: Ҷумҳурии Тоҷикистон,

вилояти Суғд, шаҳри Хучанд,

гузаргоҳи Б.Мавлонбекова 1

имзои М.Б. Исмоиловаро

тасдиқ менамоям:

Сардори раёсати кадрҳо ва

корҳои махсуси МДТ

“Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров”

З.С. Сайдуллозода

02.03.2026